

Srečanja in upodobitve onkraj meja

Eno glavnih področij, ki jih je proučeval profesor Stanonik, ugledni slovenski filolog, čigar dosežke danes obeležujemo, so bile vezi med to regijo Srednje Evrope in Severno Ameriko ter Veliko Britanijo, tako da se zdi primerno premisliti o resničnosti teh povezav in o srečevanjih z ljudmi in pokrajinami, ki so bile vpletene, prav tako pa o načinih, na katere so bile dojete in predstavljene v književnih besedilih s strani severnoameriških obiskovalcev.

Po kratkem pregledu strokovnih pristopov k temu zapletenemu pojavu s strani strokovnjakov na podpodročju imagologije in nekaterih opomb o rasti in preučevanju severnoameriške potopisne literature 19. stoletja, ki je močno zanimala profesorja Stanonika, nameravam obravnavati pionirsko vlogo Nathaniela P. Willisa, ki je opisal Evropo onkraj dobro utrjenih poti in obenem ustvaril leposlovna dela, ki se umeščajo v ta južni del Srednje Evrope.

Strokovnjaki, posebej na področju primerjalnih literarnih študij in v disciplinah, ki se osredotočajo na različne nacionalne literature v evropskem prostoru, že pol stoletja preučujejo dejavnike, ki so oblikovali prikaz ostalih družb in njihovih domnevno značilnih lastnosti. Široko zanimanje za potopisno literaturo pozornost usmerja k podrobnim opisom srečanj med domačini in tujimi, verjetno čezoceanskimi obiskovalci v različnih krajih, ki so jih obiskovali. Kritiška branja brezštevlnih poročil so v pomoč pri vzpostavljanju mehanizmov, ki so prisotni pri tovrstnih srečanjih in v mnogih poročilih, ki so utemeljeni na njih. Podpodročje primerjalnih literarnih in kulturnih študij, ki ga poznamo pod imenom imagologija, je postalo pomembno področje znanstvenih preučevanj.¹ Veliko knjižnih izdaj iz poznih šestdesetih let 20. stoletja, vključujoč številne raziskave F. K. Stanzla, Güntherja Blaicherja in drugih,² tako kot tudi kriti-

---

¹ Prim. pionirska študija Huga Dysernicka (Aachen), »Zum Problem der images and mirages und ihrer Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft,« *Arcadia* 1966, 107–20, ki je dal pobudo za kritiško opredelbo prikaza nacionalnih značajev in njihovih domnevno tipičnih značilnosti in trdil, da je tovrstna analiza legitimna naloga primerjalne književnosti.

² Med drugim glej esej F. K. Stanzla »Der literarische Aspekt unserer Vorstellungen vom Charakter fremder Völker,« *Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, zv. 111 (1974), 63–82 in njegovo bolj obsežno obravnavo tega problema v

ški pregled, čigar urednika sta Joep Leersen in Manfred Beller,³ ponazarja domneve in predsodke, ki so jih popotniki delili s svojimi bralci. Uvidi socialne psihologije so približali pojma, kot sta avto- in hetero-stereotipi, in priskrbeli orodja za razumevanje prisojanja nekaterih karakteristik – kvalitet, navad in značilnosti – posameznikom, ki domnevno predstavljajo nacionalne in etnične tipe. Domneva, da obiskovalci vse presojujejo z gledišča njihove lastne kulture, in da je etnocentrizem navada večine, če ne vseh opazovalcev, je postala kliše. V tem oziru je delo imagologa, kamor se tudi sam prištevam,⁴ v svojem bistvu razsvetljenski projekt, s posebnim poudarkom na univerzalnosti človeške narave in na zmanjševanju razlik med posamezniki in skupinami, ki se vse soočajo z izzivi človeške narave.

V tem kontekstu bi se mimogrede rad navezal na problem, ki se je pokazal na konferenci, katere organizatorji so bili mladi strokovnjaki za književnost in kulturne študije, in ki sem se je pred nekaj leti (aprila 2018) udeležil na Dunaju. Bolj izkušeni imagologi so bili presenečeni nad tem, kako nagnjeni k potrjevanju, sprejemanju in artikulaciji avto-stereotipov so bili v svojih raziskavah govorci iz držav in kultur, denimo iz baltskih držav, ki so se morale boriti za osvoboditev

---

monografiji *Europäer: Ein imagologischer Essay*, Heidelberg: Zima, 1997. Günther Blaicher (Eichstätt), ki je kasneje objavil izčrpno poročilo o dojemanju in predstavljanju Nemčije v angleški/britanski literaturi (1992), je organiziral interdisciplinarno konferenco o študijah stereotipov in klišejev v anglofonski(h) književnosti(h). Zbornik konference nosi naslov *Erstarrtes Denken*, Tübingen: Narr, 1987. Daniel-Henri Pageaux se je na Sorboni prav tako zavzemal za analizo literarnih in kulturnih podob držav in ljudi kot področje literarne književnosti: »De l'imagerie culturelle à l'imaginaire,« v *Précis de littérature comparée*, ur. Pierre Brunel in Yves Chevrel, Paris: Presses Universitaires de France, 1989, 133–161.

³ Nizozemski komparativist Joep Leersen, prvotno učenec Huga Dysernicka, predstavlja vodilni glas v okviru strokovnih diskusij o podobah narodov, njihovi tipologiji in evoluciji podob, posebno v času 19. stoletja. Prim. med njegove številne prispevke k imagologiji sodi njegov pronicljiv/prodoren esej »The Rhetoric of National Character: A Programmatic Survey,« *Poetics Today* 21.2 (Poletje 2000), 267–92, in njegov zgodovinski pregled, *National Thought in Europe: A Cultural History*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006. Manfred Beller, komparativist in strokovnjak za nemško literaturo, se mu je pridružil pri stvaritvi obsežnega priročnika, *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey*, Amsterdam: Rodopi, 2007. Beller je še prej izdal zbirko esejev o prikazu drugega v angleškem jeziku z naslovom *Il immagine dell'altro e l'identità nazionale: metodi di ricerca letteraria*, ur. Manfred Beller, Bergamo: Edizione Schena Editore, 1997.

⁴ Prim. moj prvotni pregled raziskav o širjenju stereotipov v književnosti, ki je bil objavljen leta 1982. »National Stereotypes in Literature in the English Language: A Review of Research,« *REAL* 1 (1982), 75–120. Prim. prav tako moja monografija *Images of Germany in American Literature*, Iowa City: University of Iowa Press, 2007, kot tudi moj relevanten esej *Imagology Revisited*, Amsterdam: Rodopi, 2010.

izpod dominacije premočnih sosed. Četudi je razumljivo, da so ti strokovnjaki zavzeli takšna stališča, pa njihova praksa nasprotuje osnovnim prizadevanjem imagologov. Ali bodo ti trendi opazni v zborniku iz konference, ki se bo kmalu pojavil v zvezku z naslovom »New Perspectives on Imagology« in bo objavljen pri založbi Brill?⁵

Napredek in razvoj v načinu prevoza v zadnjih nekaj stoletjih je olajšal srečanja tudi povprečnih ljudi, turistov, z bolj ali manj oddaljenimi regijami in državami, kjer so si o njih lahko ustvarili vtise. Vsemu navkljub ta srečanja niso odpravila človeškega nagnjenja k podajanju sodb iz lastnega zornega kota. Študije potopisne literature so vseeno pokazale, da so oddaljeni kraji kljub naklonjenosti k etnocentrizmu privlačni; ob tem prav tako brez dvoma obstaja nagnjenost k romantiziranju vsaj nekaterih oddaljenih krajev.⁶ Zdi si, da ponujajo bolj romantično atmosfero, in da so osvobojeni banalne izkušnje vsakdana. To dejstvo je prispevalo k popularnosti potopisne literature in leposlovnih prikazov oddaljenih/tujih dežel. Potrebno je dopustiti možnost, da je bila obiskovalcem, kar se odslikava v njihovih pripovedih, namesto nenavadnih navad vseč pogosto drugačna, občasno preprosto eksotična pokrajina.

V itinerarjih plemiških sinov iz Britanije, denimo, na plemiških Grand Tour popotovanjih, ki predstavljajo pomemben del anglofonske potopisne literature, so dajali očitno prednost privilegiranim državam Zahodne Evrope: Francija, morda Nizozemska, in prav tako Italija so bile najbolj priljubljene destinacije, četudi so verske delitve v Evropi od reformacije naprej uvajale določene omejitve, da

---

⁵ Moj, nujno krajši, pregled knjige *New Perspectives on Imagology*, izdane novembra leta 2022 v Leidnu v založbi Brill, katere uredniki so Katharina Edtstadler, Sandra Folie in Gianna Zocco, namiguje, da pretežno mladi avtorji prispevkov, strokovnjaki, ki so na začetku svojih karier, k imagologiji pristopajo v veliki meri iz zornega kota protikolonialnih postavk in so v svoje analize pripravljene vključiti intersekcionalnost. Čeprav so se prvotno želeli oddaljiti od domnevno evrocentrične podstatii imagologije, in čeprav več pozornosti namenjajo podobam pokrajin na obronkih Evrope in onkraj nje, kažejo zavest o tem, da so imagoške študije v času ponovno vzhajajočih nacionalizmov, populizmov in ksenofobije prav zagotovo relevantne. V uvodnih besedah k zbiru 21 prispevkov priznajo nujnost razumevanja kompleksne zgodovine tega področja primerjalnih literarnih študij, četudi segmenti njenega razvoja v razpravah niso popolnoma prepoznani, kljub temu, da sta oba, tako Leerssen in Beller, v tem zvezku objavila svoje prispevke.

⁶ Ambivalentnost v prikazovanju tujih okolij in ljudi, prim. študije Jamesa Buzarda, »A Continent of Pictures: Reflections on the 'Europe of Nineteenth-Century Tourists',« *PMLA* 108 (1993), 30–44, v *The Beaten Track: European Tourism, Literature, and the Ways to 'Culture', 1800–1918*, Oxford: Oxford University Press, 1993, in razmišljanja Williama W. Stowa v monografiji *Going Abroad: European Travel in Nineteenth-Century American Culture*, Princeton: Princeton University Press, 1994.

bi mladi popotniki ne prišli pod vpliv papeštva.⁷ Grand Tour popotovanje, ki ga je, vse dokler v času napoleonskih vojn čezoceanska potovanja niso postala preveč nevarna, prevzela tudi družbena elita v britanskih kolonijah v Ameriki in zatem v mladi ameriški republiki. Generacija diplomantov se je po vzpostavitvi miru v letih 1814–1815 navdušeno odločila obiskati stari svet. Delo *O Nemčiji* pisateljice Madame de Staël je bilo s svojo temeljito revizijo pregleda Nemčije kot zaostale in surove države v pomoč pri spreminjanju tradicionalnega vzorca Grand Tour popotovanja tudi pri ameriških popotnikih.⁸ Ameriške obiskovalce so k vključevanju držav vzhodno od Rena na svoje itinerarije spodbudile tudi izkušnje mladih ameriških diplomantov iz zveznih držav v Novi Angliji in iz Južne Karoline na univerzah v Göttingenu in Berlinu na severu Nemčije ter na preostalih visokošolskih institucijah. Udeležba Georgea Ticknorja in Georgea Bancrocta, Edwarda Everetta in Henryja Dwighta na seminarjih v Göttingenu in Berlinu je služila kot vzor za mnoge druge v desetletjih, ki so sledila. Njihove izkušnje so sprožile ponoven pregled tradicionalnih stereotipov o Nemcih kot intelektualno in kulturno nazadnjaških in nerodnih v primerjavi s Francozi. Imagološke študije kažejo, da je to imelo pomembne posledice.⁹ Odkritje lepot renske doline je v poznih dvajsetih in tridesetih letih 19. stoletja v to regijo pripeljalo dobesedno na stotisoče britanskih popotnikov in, sledeč njihovem zgledu, mnogo ameriških obiskovalcev.¹⁰ Med obiskovalci, ki so odkrili privlačnost nemške pokrajine, njenih zgodovinskih krajev in literature, ukoreninjene v regijo, so bili tudi bodoči pisci leposlovnih del in avtorji potopisne literature, med njimi Washington Irving.¹¹

---

⁷ Prim. izčrpen pregled tradicije tovrstnih popotovanj s sociološkega gledišča v delu Justina Stagla, *Eine Geschichte der Neugier: Die Kunst des Reisens 1550–1800*, Dunaj: Böhlau, 2002. Grand Tour britanskih popotnikov je bil pred tem obravnavan v delu Geoffreyja Treaseja, *The Grand Tour: A History of the Golden Age of Travel*, London: Heinemann, 1967.

⁸ Prvo študijo obrata pri ameriških diplomantih v Nemčiji po ponovnem ovrednotenju te države je prispeval Orije William Long v svojem delu *Literary Pioneers: Early American Explorers of European Culture* (1935), New York: Russell, 1963.

⁹ Prim. moja razprava o teh ameriških popotnikih in vplivu njihovih izkušenj v Srednji Evropi v *Das Deutschlandbild in der amerikanischen Literatur*, Darmstadt: Wiss. Buchgesellschaft, 1998, in v bolj strnjeni obliki v *Images of Germany in American Literature*, Iowa City: University of Iowa P. 2007.

¹⁰ O novi privlačnosti renske doline in hitri rasti turizma glej eseje v *The Rhine: National Tensions, Romantic Visions*, ur. Manfred Beller in Joep Leerssen, Leiden: Brill, 2017.

¹¹ V korist so mu bila predvsem branja nemških legend in pravljic. Nekaj teh zgodb je prenesel v svojo domačo pokrajino v dolino reke Hudson, ki jo je integriral v svoje delo *Sketch Book*. V ostalih, kasneje napisanih zbirkah skic in zgodb, denimo v *Tales of a Traveller* (1824), je predstavil italijansko okolje in prizore. Razmišljal je tudi o tem, da bi v skicirko o Nemčiji vključil gradivo, ki ga je zbral na drugem potovanju leta 1822, kar pa se nikoli ni uresničilo. Glede Irvingovega odziva in rabe pokrajine ter gradiva s potovanja po Srednji Evropi glej

Kot predstavnik druge generacije ameriških študentov, ki so zbirali osebne vtise o Nemčiji, je bil zelo pomemben Henry Wadsworth Longfellow.¹² Preden je na Harvardu sprejel strokovno funkcijo, je več mesecev preživel v različnih delih Evrope, kar je potem tudi opisal v *Outre-Mer*, nekakšnem ustrezniku Irvingovega dela *Sketch Book*. Ta pripoved, ki je osnovana na podlagi njegovega prvega Grand Tour popotovanja skozi latinske evropske države med letoma 1826 in 1829, se zgolj bežno dotakne njegove poti nazaj, ki je potekala skozi habsburške province. Nato je krajše obdobje enega meseca preživel še v Dresdnu in Göttingenu. Njegova druga pot v Evropo, ki odsvita delo *Hyperion* (1839), se po smrti njegove žene v Rotterdamu osredotoča na melanholična izkustva vzdolž reke Ren in zatem še na vtise, ki jih je nabral v Švici in Avstriji. Ta polavtobiografska romanca, ki so jo ameriški turisti kasneje uporabljali skorajda kot vodič skozi dolino reke Ren, se prav tako navezuje na posameznike iz tega dela Srednje Evrope in vsebuje aluzije na Kranjsko. Vsebuje navidezen intervju z entuziastičnim duhovnikom v mestecu Sv. Wolfgang v pokrajini Salzkammergut. Pripoved brata Bernarda o svoji verski poklicanosti iz časa otroštva v »kranjski deželi« je privabila zanimanje akademikov, eden od katerih je bil ugledni strokovnjak, čigar spomin danes obeležujemo.¹³ Dokazal je adaptacijo vira te pripovedi, in sicer delo slovenskega teologa Andreja Smolnikarja, ki je z navdušenjem uresničil svojo vizionarsko misijo v Združenih državah Amerike, kjer je v Bostonu leta 1939 objavil svoje avtobiografsko delo *Denkwürdige Ereignisse im Leben*.¹⁴ Eruditivna analiza profesorja Stanonika je v poznem delu Longfellowa prav tako prišla na sled ostalim primerom, kjer si avtor izposoja od Smolnikarja oziroma se nanj navezuje. Longfellow je bil vsestranski pisec, saj je zelo uspešno rabil raznorazne verzne oblike in zbiral ter prevajal pesmi, ki odsvitajo različne pokrajine tega dela Evrope.

Toda bolj kot Longfellow je bil Nathaniel P. Willis, ki je bil sodobnik Longfellowa, resnični pionir, kar zadeva omenjanje te specifične regije in njenega upodabljanja. Čeprav je tradicionalno zanimanje za Francijo in Italijo še naprej vzbujalo pozornost splošnega bralstva, se je Willis zagotovo pomikal onkraj utrjenih poti in sprožil dramatično povečanje zanimanja za in povpraševanje po

---

moj esej »Sketches of a Traveler: Observations on a Dominant Theme in Washington Irving's Work«; pojavi se tudi v *Imagology Revisited*, Amsterdam: Rodopi, 2010, 191–207.

¹² O Longfellowih potovanjih in začasnem bivanju v Srednji Evropi ter o načinu, na katerega se kažejo v njegovih delih, glej *Das Deutschlandbild*, 43–46.

¹³ Glede relevantnih opisov Longfellowega srečanja s koroškim duhovnikom v Salzkammergut, v mestecu Sv. Wolfgang, glej *Hyperion*, knjiga iv, poglavja vi–vii, v ponatisnjeni izdaji Fairfield, IA: Istworldlibrary, 292–302.

¹⁴ Prim. esej Janeza Stanonika »Longfellow in Smolnikar,« *Sodobnost* 12 (1964), št. 5, 385–403 in št. 6, 524–542, in *Acta Neophilologica* 1 (1986): 3–36.

opisih tujih krajev v in na obronkih Srednje Evrope, vključujoč manire in nava-
de značilne za tiste pokrajine. Rodil se je v Portlandu, v zvezni državi Maine,
leta 1806 v kongregacionalistično družino. Do leta 1827, ko je diplomiral, je bil
študent na univerzi Yale.¹⁵ V času, ko je delal kot mlad novinar za novousta-
novljen *American Monthly Magazine*, je pridobil sloves gizdalina, zatem pa se
je kot »izgubljeni sin« novembra leta 1831 odločil iti v tujino kot tuji dopisnik
časopisa *The New York Mirror*.¹⁶ Nekaj let je redno poročal iz Evrope, kjer se
je naučil tako francoščino kot italijanščino. Glede na raziskavo Thomasa N.
Bakerja je bilo njegovo poročanje tako uspešno, da se je še pred štiridesetimi leti
19. stoletja lahko prišteval med najboljše plačane pisce in najvplivnejše umetnike
mode in čustev.¹⁷

Willisovi prispevki za časopis *The New York Mirror* pod iztočnico 'Prvi vtisi
o Evropi' ponujajo barvite opise, ki so jih mnogi lokalni časopisi ponatisnili in
kasneje, leta 1835, zbrali v treh zvezkih dela *Pencilings by the Way*. Njegovim
opisom Pariza in Londona so sledile vinjete o italijanskih mestih, kot so Firen-
ce, Rim, Neapelj in Benetke, in o križarjenju v družbi ameriških mornariških
časnikov vzdolž dalmatinske obale.¹⁸ V Trstu sprejme spontano odločitev o
potovanju s poštno kočijo *Eilwagen* iz Trsta na Dunaj,¹⁹ ki jo pripiše dejstvu, da

---

¹⁵ O tem pisatelju, ki je bil zelo uspešen v svojem času, glej vnos Karen Schramm v delu *Dictionary of Literary Biography 183: American Travel Writers, 1776–1864*, 2 zv. Detroit: Gale Research, 1997, 332–41, po ne preveč zanesljivi monografiji Cortlanda P. Auserja, *Nathaniel Parker Willis*, New York: Twayne, 1969. Tako Karen Schramm kot Auser se navezujeta na prvotno biografijo *Nathaniel Parker Willis*, Boston/Cambridge, MA: Houghton Mifflin/Riverside P., 1885, ki jo je napisal Henry A. Beers.

¹⁶ Njegova recenzija podrobne opisa severne Nemčije, ki ga je za *American Monthly Magazine* napisal Henry Dwight, je morda poskrbel za vznik premisleka o morebitnem potovanju v Evropo in onkraj tradicionalnih meja *Grand Toura*. Prim. razpoznavna navdiha za prav tako bolj živahen opis tujega okolja, v Auser, 34ss.

¹⁷ Thomas N. Baker, *Sentiment and Celebrity: Nathaniel Parker Willis and the Trials of Literary Fame*, Oxford UP 1998/99. Ta razprava umešča Willisa v kontekst njegovega časa in preučuje njegovo na začetku zelo uspešno poročanje o evropski visoki družbi, kjer se zdi, da so ga kovali v zvezde, posebno v Angliji, a ga hkrati močno krivili za njegovo obrekovanje in nediskretno obelodanjanje zasebnih pogovorov. Beers je že bil označil Willisa kot »najbolj popularnega, najbolje plačanega, in ... najuspešnejšega pisca revij, ki ga je bila Amerika do tistega časa imela« (Schramm 339).

¹⁸ Zelo nazorne upodobitve zabav v pariškem gledališču *Théâtre des Variétés* v času epidemije kolere vključujejo groteskne opise strašljivih, ekstravagantnih plesov v maskah, ki so aludirali na epidemijo in v nekaterih ozirih anticipirali kratko zgodbo Edgarja Allana Poeja z naslovom »Maska rdeče smrti,« zv. 1 dela *Pencilings by the Way*, 2s.

¹⁹ Potovanje, za katerega se lahko domneva, da je potekalo meseca julija, je bilo prvotno povzeto v kolumni »First Impressions of Europe.« Poročilo je bilo objavljeno decembra leta 1833 v 71. številki časopisa *The New-York Mirror*, zv. 10, 188, in bilo kot pismo št. 24 ponatisnjeno v delu *Pencilings*, zv. 1, 303.

je Dunaj »oddaljen le okoli 400 milj in lahko se zgodi, da temu mestu nikoli več ne bom tako blizu.« Med potovanjem zbira svoja opažanja sopotnikov različnih narodnosti in različnih krajev, ki služijo kot postajališča.²⁰

Ko prispejo v Vojvodino Kranjsko, se mu zdi

zelo drugačna kot Italija in Francija ter zelo podobna Novi Angliji. Vsaka vas ima svojo majhno belo cerkev s koničastim zvonikom. Velike manufakture se gnetejo ob vodotokih, majhne reke so hitre in globoke, konji velik in silni, skednji ogromni, pridelki obilni, ljudje resni in marljivi ter nobenega reveža na spregled. Daleč na severu smo že in podnebje je kot v Novi Angliji.²¹

Zatem skupina obeduje v Ljubljani (Laybach), imenovana glavno mesto Ilirskih provinc v povezavi z efemerno napoleonsko politično ureditev. Ponovno velja omeniti, da mesto popotnika močno spominja »na Ameriko. Mesto je spominjalo na samotne ulice Portlanda oziroma Portsmoutha« (309).

Medtem ko mu je znanje francoščine in italijanščine omogočilo sporazumevanje z domačini, se v Srednji Evropi zaradi nepoznavanja tamkajšnjih jezikov ni mogel sporazumevati. »Ilirski jezik« pri obiskovalcu ne najde naklonjenosti. Odslovi ga kot »najbolj nerazločno zaporedje glasov, ki sem jih bil kdaj slišal« (309). Kasneje z enakim nespoštovanjem govori o govoricah lokalnih prebivalcev Štajerske. »Zagotovo je nemški jezik najbolj nemelodičen od vseh babilonskih jezikov« (318). Tako kot drugi čezoceanski popotniki tudi sam odseva aroganco etnocentrizma, ki ne temelji na dejstvih. Njegovo zanimanje in pozitiven odziv na tujo pokrajino se ne prelije v njegovo mnenje o tam govorečih jezikih in o hrani, ki jo strežejo v gostilnah.²²

Znatnejše vtise si nabere na Dunaju,²³ kjer Willis vstopi v »izjemno cerkev svetega Štefana, kjer se je odvijala peta maša.« Prizna, da je bil pred ogledom

---

²⁰ Njegovi sopotniki so »graški trgovec, naveden in reven grof, krfski lastnik trgovine in Italijan, nekdanji vojak in sedaj farmacevt, ki se na Dunaj odpravlja, da bi se poročil z žensko, ki je še nikoli prej ni videl.« Nadaljuje s potovanjem. Med potjo ga je motilo nenehno kajenje treh priskutnih pip, a uživa v zelo zadovoljivem postanku pri spodnji vratih taverne, ki je »mesto čistote in izvrstnega zajtrka« (*Pencillings* 305s.).

²¹ »First Impressions« št. 71, ponatisnjeno v delu *Pencillings*, zv. 1, 307–309.

²² Ko končno prispe v Gradec, nanj kljub vsemu naredi vtis gora, »piramida sredi široke in ravne poljane.« Ko je brez svojega prijatelja, madžarskega grofa, in ne zna naročiti prave večerje, mu postrežejo z »veliko posodo zelja, kuhanega v nekakšnem umazanem olju, okrašenega s kosom govejega mesa.« Očitno je svojo jed bil dobil z bučnim oljem; to je regionalna specialiteta na Štajerskem. *Pencillings*, zv. 1, 313–17.

²³ Njegov ogled znamenitosti v tednih, ki so sledili, vključuje zakladnico, kapucinski samostan z grobnico, Belvedere, kavarne, ki jih obiskujejo mlade ženske brez potrebe po varstvu, dvorca Liechtenstein in Schönbrunn. Prvotno kolumna št. 72 v *First Impressions of Europe*, izd. dec. 1833 in jan. 1834, ponatisnjeno v obliki treh pisem v *Pencillings*, zv. 2, 1–40s.

Dunaja bil poredkoma občutil »v sebi tako močno duh bogoslužnega prostora« (*Pencillings* zv. 1, 322, in zv. 2, 1–30).

Po povratku iz Dunaja v Trst se je Willis odpravil na ekskurzijo v Postojnsko jamo (Adelsberg je napačno črkovan kot Adelsburg). Nobenega dvoma ni, da ga je navdihnila, saj je kasneje imela pomembno mesto v njegovih leposlovnih delih, kar je prav verjetno pomagalo pri promociji te osupljive jame kot bodoče destinacije za ameriške popotnike. Ker se zdi, da je Willis v več knjigah ponovno pisal in uporabljal opise različnih faz potovanja, podrobnosti niso najbolj jasne, vendar zdi se, da je bil v družbi komodorjeve družine. Komodor je bil njegov gostitelj na popotovanju na ameriški fregati okoli Italije in kasneje v Levant.

Pripoved o obisku jame v delu *Pencillings* vključuje opis dolgega pohoda k jami,²⁴ v katero se vstopi skozi železna vrata. Obiskovalec v spremstvu vodičev z mnogo baklami (40–41) hodi skozi veličastne naravne prehode, s stropa katerih visijo stalaktiti »snežno beli, [ki] se bleščeče lesketajo v svetlobi bakel.« Prevzame ga »divjost prizora« (40). »Kmalu smo se pojavili v prostrani votlini, katere višina se je, kljub temu, da smo imeli dvajset bakel, izgubila v temi. Reka je drvela temačno mimo nas.« Še nekaj dodatnih vtisov je, ki so prevzeli obiskovalca:

Vstopili smo v dolgo sosledje naravnih prehodov, prekritimi s stalaktiti [...] lesketajoči stropi [in] fantastični stebri osvetljeni z baklami vodičev [...] so se zdeli kot bleščeča zmrzal kristalizirane ledene votline. (42)

Obiskovalci so nato vstopili v veličastno prostorno dvorano, »bolj okrašeno kot sleherno umetniško delo s svetlikajočimi se prosojnimi kristali« (43). Za to votlino se pravi, da »se uporablja enkrat na leto ob praznovanju nekega ilirskega praznika« (43), saj ponuja obilo prostora za orkester in za pripravo hrane. »Ničesar bolj veličastnega kot tak prizor si ne morem predstavljati« (43). Nadaljnja pot vodi naprej mimo sobe, ki je kot kapela s prižnico, in podolgovate galerije do najlepšega prizora:

Z venčnega zidca podolgovate galerije je visela tanka plast prosojnega kristala, v obliki graciozne in valovite zavesne gube [...] Najbolj imeniten je bil njegov resast rob [...] Zelo nežna rožnata barva je skozi svileni zastor postopoma bleдела proti dnu kot poslednja rdečica zahajajočega sonca. Če bi to bilo umetniško delo, narejeno z alabastrom in prebarvano s svinčnikom, bi bilo obravnavano kot občudovanja vredno.

Ton opisa namiguje na globok vtis, ki ga je to prizorišče pustilo na Willisa. Prizorišče ga je tako navdihnilo, da ga je v svoji dolgi ljubezenski zgodbi, ki je

---

²⁴ Naslednji citati in nadrobne navedbe v glavnem besedilu so iz ponatisnjene pripovedi v *Pencillings*, zv. 2.

del njegovega dela *Romance of Travel, Comprising Tales of Five Lands* (1840),²⁵ uporabil na karseda dramatičen način.

V tej zgodbi z naslovom »The Bandit of Austria« (Romance of Travel 159–223) se je nanašal na literarne metode, ki so jih oblikovali predstavniki romantike, in tudi sam prispeval k priljubljenosti pripovedi o junaških izobčencih in slavnih piratih ter njihovih sijajnih podvigih. V pripovedi je več kot le drobec tradicije gotske literature, odmev priljubljenosti zgodb o piratih in razbojnikih ter orientalskih ceremonij. Zaznati je povezavo z Byronovo avto-biografsko pripovedjo *Romanje grofiča Harolda* in z *Don Juanom*. Obe deli sta pritegnili domišljijo mnogih, vključujoč tudi ameriške bralce, ki se jim je usoda byronskih junakov dopadla.²⁶ Vendar zdi se, da se v tej zgodbi v toku razvoja njenih dogodkov tragična atmosfera razprši.

V zgodbi »The Bandit of Austria« se bralec kratkočasi ob nizu dramatičnih pustolovščin, v katerih se skupaj zliwa nekaj literarnih trendov.²⁷ Dogodki v tej precej dolgi zgodbi, sestavljeni iz petih poglavij, se odvijajo z vidika Angleža, čigar ime je gospod Tyrrell, prvoosebni pripovedovalec, ki ga spremlja šestnajstletni Percie, osebni služabnik čednega videza in sin lepe šivilje iz Londona.

Zgodba se prične ranega jutra s prihodom obeh na Dunaj in ju popelje skozi dih jemajoče pripetljaje na Dunaju na njuni poti iz cesarskega mesta skozi Gradec in Ljubljano do rezidence Mynheer Von Krakenpata na Planini ter zatem do čudovito razsvetljene Postojnske jame, kjer zgodba doživi vrhunec.

Takoj po prihodu na Dunaj, ki ga prvoosebni pripovedovalec imenuje »ta nemški Paris,« gospod Tyrrell vstopi v katedralo svetega Štefana, kjer se s pozivom na dvoboj, ki ga je spodbudilo uglajeno posredovanje Tyrrella v katedrali, kjer je med molitvijo strasten občudovalec nadlegoval osupljivo lepo mlado damo, prične niz nevarnih srečanj na njegovi poti. Le mimobežen premor sledi trenutku, ko je Tyrrell naslednje jutro s posredovanjem neznanca v zadnjem hipu osvobojen dvoboja, na katerega ga je bil pozval njegov sovražnik. Neznavec ubije nasprotnika in nato oba Angleža odpelje v središče mesta v osupljivo staro hišo s krasnim vrtom z eksotičnimi rožami (*Romance of Travel* 167–71). Njunemu gostitelju je ime Yvain, ki je mož skrivnostnega čudovitega dekleta z

---

²⁵ Ta zbirka zgodb in potopisnih esejev, ki jo je v New Yorku izdala založba Colman, je bila v istem letu ponovno izdana pod naslovom *Loiterings of Travel* v Londonu s strani založbe Longman. Naslednji citati so iz newyorške izdaje.

²⁶ V raziskavah o njegovi karieri in delu je omenjeno, da je Willis med svojim potovanjem v Levant leta 1833 kot nekakšen Baedeker vodič uporabljal Byronova dela, in da so bila njegova pisma polna omemb Byrona, prim. Auser 40.

²⁷ Ta zgodba je bila očitno dovolj zanimiva za celinske bralce, da je bila vključena v nemški prevod Willisovih kratkih leposlovnih del, ki so izšli pod naslovom *Komische Geschichten von N. Parker Willis* (Leipzig 1857). »Der österreichische Räuber« je vključen v zv. 2, 39–110.

imenom Iminild. Nasilno je bil odreagirjal na neprimerno izkazovanje zanimanja mnogih njenih občudovalcev po tem, ko je tudi sam z njo pobegnil z gradu grofa Ildeferta, njenega strogega madžarskega očeta. Yvain je zloglasen razbojnik, ki se je s svojo tolpo cestnih razbojnikov specializiral za krajo dobro varovanih jahalnih konjev iz cesarskih konjušnic. Yvainu sledijo do njegove skrite rezidence v mestu, kjer ga v toku srečanja z Angležema žandarji, ki so mu sledili vse do njegovega doma, presenečenega obkrožijo in ubijejo. Pred smrtjo gospodu Tyrrellu poveri zaščito Iminild (184).

Toda zdi se, da Iminild ne potrebuje zaščite, kar gospod Tyrrell in Percie, oba, tako se zdi, močno zaljubljena v mlado vdovo, spoznata kmalu po tem, ko sta tudi sama izpuščena na svobodo po štiridnevnem odvzemu prostosti v njunem hotelu, saj je Iminild na njuno veliko presenečenje mojstrica preobleke. V naslednjih fazah njihove poti proti Jadranskemu morju se vedno znova in znova pojavlja njena zvesta skupina cestnih razbojnikov, da bi izvršila njene ukaze. V Gradcu, ki se tako gospodu Tyrrellu kot avtorju dopade zaradi citadele na hribu v središču mesta, se Iminild pojavi v preobleki potujočega vajenca iz Nemčije in vztraja pri javnem sprehodu z gospodom Tyrrellom, poslušajoč izbrano vojaško glasbo (191–95). Kasneje zamenja vloge s Perciejem, Tyrrellovim osebnim služabnikom, ki jima mora, preoblečen v spodnje krilo, kot dekle z imenom Kunigunda von Krakentpate slediti v navadni poštni kočiji, medtem ko grofica Iminilda prevzame vlogo osebnega služabnika. Potrpežljivost in pogum gospoda Tyrrella preizkuša s tem, ko kasneje vztraja pri »sprehodu po širokih [ljubljskih] avenijah« (200).

Pripoved doseže vrhunec, ko se Angleža v kočiji, ki jo vlečejo izjemni konji, odpravita na podeželsko zatočišče gospoda Krakenpata, kjer srečata Iminild oblečeno v vezeno albansko nošo in skozi skrivna vrata vstopita v Postojnsko jamo (205–9). Sijajni prizori v jami, kjer sij mnogoterih svetilk osvetli prostrane jame s stalaktiti in stalagmiti, osupnejo obiskovalce (210–13). Po spustu do nabrežja velike podzemne reke in vzponu po stopnišču do s preprogami bogato prekrito ploščadjo, jim pripravijo bogato pogostitev, ki jo postrežejo črni sužnji. Gospodu Tyrrellu kasneje pokažejo zaklad, pridobljen s strani banditov, v atmosferi sorodni orientalskim pripovedkam iz zbirke *Tisoč in ena noč* (216–17).

Bralcu ne uidejo povezave s senzualnim slogom orientalskih zgodb in lahko bi se bil spraševal o bližini tega besedila zanimanju tudi v državah in provincah, ki so sosednje Otomanskemu cesarstvu, in o sočasni razširjenosti orientalizma, ki ga je preučeval Edward Said. Lahko bi se vprašali tudi o bližini tega besedila temu, kar Maria Todorova imenuje *balkanizem*.²⁸ Z ozirom na dejstvo, da je Slovenija/Koroška s svojimi jamami le zelo redko smatrana za del Balkana, je

---

²⁸ Prim. Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, New York, Oxford: Oxford UP, 1997.

v svoji byronski obliki orientalska dimenzija tista, ki se pokaže v nestvarnem prizoru, kjer se Percie kot morebitni Iminildin partner nenadno znajde v hudi nevarnosti, ko se pojavi njegov tekmeč. Še eno nasilno in potencialno tragično srečanje se grozeče pojavi, ko v ta »paradiž za roparje« prispe Tranchcoeur, slavni gusar, in sedaj ljubosumni tekmeč, ki se poteguje za Iminildino roko. Nameni se ubiti Percieja, v katerem je pravilno prepoznal novega tekmečca za grofičino srce, vendar se po njenem posredovanju dejanja sprva vzdrži (218–21). Zatem grofičini zvesti služabniki ranijo napadalca, ki v valu strasti napade in vrže Percieja v vodo. Slednji napad preživi in se pridruži mladi madžarski grofici in Tyrrellu, svojemu nekdanjemu delodajalcu. Vrnejo se v hišo gospoda Krakenpateja in nato potujejo v Benetke, kjer se Iminild, ki se je odrekla vlogi kraljice roparjev, čeprav je obdržala svoje zaklade, poroči s Perciejem, medtem ko gospod Tyrrell, sedaj brez osebnega služabnika, nadaljuje s potovanjem (223).

Očitno je, da je Willis pri dramatični orkestraciji vrhunca zgodbe – gledališka atmosfera v jami naredi zgodbo – navdihnil njegov prejšnji obisk. Besedni odmevi njegove pripovedi v potopisni knjigi namigujejo na dopolnitev njegove izkušnje s pomočjo izposojenk iz popularnih orientalskih zgodb. Imagolog v Willisovi zgodbi težko spregleda široko rabo stereotipov (počasne nemške kočije, med osebami v zgodbi se pojavljajo strastni Madžari in afriški sužnji) in različnih literarnih tradicij z romantičnim potencialom. Zgodbi ne moremo pripisati večje umetniške kvalitete, saj v njej umanjka poglobljeno in večplastno dojetje kulture v regiji oziroma razumevanje jezikov, ki se tam govorijo; prav tako ni v zgodbi nobenega poizkusa dostojno predstaviti manifestacije etnične kulture. Temu navkljub se zdi, da Willis kot priljubljeni pisatelj v tej zgodbi nazorno pokaže primer sodobne navade kombiniranja orientalizma z značilnostmi razširjenega prikazovanja gusarstva, kar predstavlja dokaz postopnega vključevanja krajev Srednje Evrope izven utrjenih poti.

Lahko bi se vprašali, ali je njegov obisk in raba jame v zgodbi osamljen primer ali pa obstajajo podobne sodobne pripovedi, na katere bi se bil lahko navezoval. Raziskava sodobnih korespondenc v tem oziru ponuja nekaj namigov pri iskanju gradiva, ki bi bilo v pomoč oziroma navdihujoče. Pismo iz Dunaja, napisano 14. maja leta 1851, ki se nahaja v zbirki *The Early Letters of Sir Henry Campbell-Bannerman*, vsebuje opis Postojnske jame.²⁹ V pismu je omenjeno delo *Handbook for Travellers in Southern Germany*,³⁰ ki ga je napisal John Murray in je bilo izdano leta 1837 v Londonu. To delo, ki se je pojavilo le nekaj let pred

²⁹ Prim. *The Early Letters of Sir Henry Campbell-Bannerman, to his Sister Louisa, 1850–51*, London, 1925. Zadevno pismo se nahaja na straneh 186–88.

³⁰ Prim. John Murray, *Handbook for Travellers in Southern Germany, being a guide to Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria & the Austrian and Bavarian Alps*, London, 1837.

Willisovo zgodbo in pol desetletja po njegovem obisku jame, vsebuje podrobno in »Postojnski jami« naklonjeno pripoved. Vsebuje konkreten nasvet o tem, kako vstopiti v jamo, in poklon njenim veličastnim podzemnim dvoranam s stalaktiti in stalagmiti; prav tako hvali niz jam kot »najveličastnejši vseh templjev, ki si jih je narava izgradila v pokrajini noči« (289–90).

Osupljiv jamski sistem je bil obenem predmet vnosa v drugem, zgodnejšem vodiču, ki je anglofonskim popotnikom približal dobršen del Srednje Evrope: delo *Tour in Germany, and some of the Southern Provinces of the Austrian Empire* (1825),³¹ ki ga je napisal John Russell in v zadnjih poglavjih drugega zvezka vsebuje opis Kranjske, s Postojnsko jamo in Krasom kot zadnjima dvema opisanimi krajema. Delo vsebuje močno priporočilo za ogled sublimnih prizorov v jamah in poročilo o nedavnem odkritju resničnih razsežnosti tega veličastnega pojava. Prav tako se zdi, da je poklon izjemnim naravnim prizorom v Murrayjevem vodiču do besede natančno vzet iz Russellovega obsežnega opisa (402).³²

Z ozirom na dramatičen prikaz podzemnega srečanja in osupljivega jamskega prizora v »The Bandit of Austria« se je smiselno vprašati, ali je Willisov opis pripomogel k oglaševanju lepote jame. Možno bi bilo razpredati o tem, ali je bil sploh kdaj uporabljen z namenom promocije turizma v Srednji Evropi, ki je v bistvu oživelo že v toku 19. stoletja. Dokazi, ki potrjujejo privlačnost Postojnske jame v očeh sodobnosti, se nahajajo v priljubljenem vodiču, ki je posvečen Italiji. Delo *Six Months in Italy*, katerega avtor je George Stillman Hillard, je bilo prvič izdano leta 1853 v Bostonu, leta 1856 pa je doživelo svoj peti ponatis. Avtor, ki je ugleden odvetnik in sodelavec ter prijatelj Longfellowa, kasneje pa je služil v zakonodajnem telesu v zvezni državi Massachusetts, v delu zaobjame svoja doživetja popotovanja po Italiji. Zanimljivo ni dejstvo, da se njegova refleksija širnega popotovanja po Evropi leta 1847 osredotoča na Italijo in ne vključuje dveh mesecev, ki jih je preživel v nemško govorečih pokrajinah, ki so jih bili medtem opisovali mnogi ameriški obiskovalci, vključni pa obisk izven Italije in se pokloni osupljivi Postojnski jami.³³ Le tedaj Hillard nadaljuje z opisom Italije. Ta »zastranitev« se kaže kot jasen znak, da je Postojnska jama

---

³¹ Prim. John Russell, *A Tour in Germany, and some of the Southern Provinces of the Austrian Empire, in the Years 1820, 1821, 1822, in Two Volumes*, Edinburgh, A. Constable and Co., 1825, zv. 2, 396–405.

³² Russell prav tako omenja še zgodnejši opis osupljive jame, seveda pred dokaj novim odkritjem njene resnične razsežnosti, v treh zvezkih v knjigi *Neueste Reise durch Österreich ob und unter der Ens*, Salzburg Franza Sartorija, Dunaj: Anton Doll, 1811.

³³ Prim. George Stillman Hillard's *Six Months in Italy*, Boston: Ticknor & Fields, 5. izd. 1856. 2. poglavje, 18–20.

postala skorajda obvezna točka ogleda v vedno bolj priljubljenih itinerarjih, ki so vodili onkraj prejšnjih meja *grand tour* popotovanj, ki so se jih v 19. stoletju udeleževali Američani.

Slovenski prevod razprave iz angleškega jezika
dr. Mirko Starčević